

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Giriş	9
Çeşniler	15
Çeşnilerin Makam Oluşumunda Kullanılması	16
Özel Çeşnilerin Ortaya Çıkması	17
Bu Kitapta İşlenen Çeşniler ve Çeşnilerin Sınıflandırılması	20
Türk Müziği Makam Dizilerinde Kullanılan Temel Çeşniler	21
Rast Çeşnisi	21
Birinci Cins Rast Çeşnisi	21
İkinci Cins Rast Çeşnisi	22
Uşşak Çeşnisi	26
Birinci Cins Uşşak Çeşnisi	26
İkinci Cins Uşşak Çeşnisi	29
Üçüncü Cins Uşşak Çeşnisi	30
Kürdi Çeşnisi	34
Buselik Çeşnisi	36
Makamlarda Perdelerin Yönü	38
Bir Dizinin, Başka Bir Perdeye Göçürülmesi ile	
Meydana Çıkan Yeni Makamın Bulunduğu Perdedeki	
Yakın Komşu Çeşnileri Bünyesine Alması	38
İki Makamın Seyir Hareketlerindeki Farklar	39
Hicaz Çeşnisi	43
Birinci Cins Hicaz Çeşnisi	43
İkinci Cins Hicaz Çeşnisi	45
Üçüncü Cins Hicaz Çeşnisi	46
Çargâh Çeşnisi	50
Hicaz'lı Çargâh Çeşnisi	51
Saba Çeşnisi	55
Bestenigâr Çeşnisi	56
Çargâh (Nigâr) Çeşnisi	58
Türk Müziği Makam Dizilerinde Kullanılan Özel Çeşniler	61
Nişabur Çeşnisi	61
Nişaburek Çeşnisi	63
Pençgâh Çeşnisi	66
Nikriz Çeşnisi	68
Segâh Çeşnisi	70
Ferahnâk Çeşnisi	73
Müstear Çeşnisi	75

Müstakil Dörtlü-Beşlisi Olmayan Özel Çeşniler	77
Dügâh Çeşnisi	78
Isfahan Çeşnisi	80
Seyirlerin Analizi	81
Türk Müziği Makam Dizilerinde Kullanılan Temel Çeşniler	81
Birinci Cins Uşşak Seyir	81
İkinci Cins Uşşak Seyir	82
Üçüncü Cins Uşşak Seyir	83
Üç Uşşak cinsi bir arada işlenmiş	84
Kürdi Seyir	85
Buselik Seyir	86
Nihavent Seyir	87
Birinci Cins Hicaz Seyir	88
İkinci Cins Hicaz Seyir	89
Üçüncü Cins Hicaz Seyir	90
Üç Hicaz cinsi bir arada işlenmiş	91
Hicaz'lı Çargâh Seyir	92
Saba Seyir	93
Bestenigâr Seyir	93
Çargâh Seyir	94
Türk Müziği Makam Dizilerinde Kullanılan Özel Çeşniler	95
Nişabur Seyir	95
Nişaburek Seyir	96
Pençgâh Seyir	97
Nikriz Seyir	98
Segâh Seyir	99
Ferahnâk Seyir	100
Müstear Seyir	101
Müstakil Bir Dörtlü-Beşlisi Olmayan Özel Çeşniler	102
Dügâh Seyir	102
Isfahan Seyir	103

Türk Müziği Çeşni Rehberi Hakkında

ÖNSÖZ

Yurtiçi ve yurtdışında verdiğim derslerden edindiğim tecrübeler bana Türk müziği öğrenmek isteyenlerin çoğunun “Nereden başlayacağım?” endişesini taşıdıklarını gösterdi.

Enstrüman çalmayı öğrenmek isteyen öğrenci öncelikle kulaktan bir şeyler çıkarmaya çalışır. Sesi ile bir şeyler yapmak isteyenler için de durum farklı değildir. Elbette öğrenciler için kulaktan öğrenmek, duyduğunu taklit ederek ilerlemek önemlidir. Ancak çok zengin bir müzik olan Türk müziği, kulak dolgunluğu ile bir yere kadar öğrenilip icra edilebilir.

Zengin Türk müziği repertuarı, makam bilgisi, form bilgisi, usuller, Türk müziğinde dönemler, tavır, üslup, doğaçlama yapmak gibi pek çok konu öğrenilmeyi bekler. Sazıyla veya sesiyle belli bir seviyeye ulaşmış öğrenci için ilk hedef Türk müziği makamlarını öğrenmektir.

Türk müziği makamlarını kitaplardan öğrenmek hiç de kolay değildir. Bunun birkaç nedeni bulunmaktadır:

- Nazariyat kitaplarındaki teferruatlı bilgiler,
- Kullanılan karmaşık ifadeler,
- Nazariyat kitapları arasındaki farklılıklar.

Teoriyi kitaplardan öğrendiğimizi farz edelim ancak pratik olmadan yani makamların hassas perdelerini doğru bir kaynaktan duymadan bir makamı icra etmek imkânsızdır. Öğrenilen bilgilerin bir öğretmenle pekiştirilmesi ve makamın seslerinin duyulması zarurîdir. Bu noktada Türk müziğini en doğru ve zevkli öğrenme metodunun meşk (usta-çırak ilişkisi) olduğunu hatırlatmak isterim.

Sınırların ortadan kalktığı, tüm dünyada iletişimin kolaylaştığı bir çağda yaşıyoruz. Farklı kültürler artık birbirleriyle daha çok etkileşim içinde. Sanat akımları dünyada çok hızlı ve serbest bir şekilde dolaşp talep görebiliyor. Dünyada Türk müziğine ilgi duyan, öğrenmek isteyen ve bu müziğin merkezi olan İstanbul'a uzakta yaşayan pek çok öğrenci var. Türk müziği öğrenmek isteyenlere teorinin yanı sıra içinde meşk havasının da olduğu *Türk Müziği*

Çeşni Rehberi kitabını yazmamdaki gaye bu alandaki eksikliği bir nebze olsun gidermek ve daha iyilerinin yazılmasına vesile olacak bir başlangıç yapmaktır.

Türk Müziği Makam Rehberi'ni de aynı niyetle yazmıştım. Yurtiçi ve yurtdışında verdiğim derslere ellerinde *Türk Müziği Makam Rehberi* ile katılan öğrencilerin görüşleri, Pan Yayıncılık'a ve bana dünyanın her yerinden görüş ve teşekkürlerini ileten e-postalar bize kitabın faydalı olduğunu görme şansını verdi.

Bu e-postalar dünyada Türk müziği öğrenmek isteyen pek çok öğrencinin varlığının bir göstergesi olduğu için önemlidir. Bu vesile ile *Türk Müziği Makam Rehberi* kitabım ile birlikte çalışıldığında Türk müziği makamlarının daha kolay anlaşılacağını düşündüğüm *Türk Müziği Çeşni Rehberi*'ni yayımlama cesaretini kendimde buldum.

Bu çalışmada, yeni bir sistem ortaya koymak gibi bir iddiam olmadığını söylemek isterim. 20. yüzyılda geçerli olan makam anlayışı ve ses sistemi üzerinden kendimce çıkarımlar yaparak bir tespit çalışması yaptım. Usta sazende ve hanendelerin icralarını, taş plak kayıtlarını referans olarak aldım.

Bu kitapta, Türk müziği makamlarında kullanılan temel çeşniler, bu temel çeşnilerin cinsleri (çeşitleri, tipleri) ve özel çeşniler teorik olarak açıklanmıştır. Bu çeşnilerin kulağa yerleşmesi için detaylı kayıtlar¹ yapılmış ve kitapla birlikte verilmiştir. *Türk Müziği Makam Rehberi* ile birlikte çalışıldığında meşk havasına yakın, teorik bilgilerin yoğunluğu altında ezilmemiş, kulak eğitiminin ön planda olduğu bir yöntemle, öğrenci kulaktan çalmaya çalıştığı makamları, çeşnileri daha bilinçli öğrenebilir ve icra edebilir.

Not: Kitaptaki metinlerin içine yerleştirilmiş numaraları sırasıyla dinlemek için QR kodunu okutup kayıtlara ulaşabilir, linke tıklayarak bilgisayarınıza indirebilirsiniz. Bu numaraları sırayla takip edip metin içinde izah edilen konuyla ilgili kaydı dinleyip birlikte çalalım. Bu şekilde yazıyla izah edilmeye çalışılan müzikal ifadeleri kulağımıza yerleştirmemiz mümkün olacaktır.



¹ Bu kayıtlar pandemi sırasında ev ortamında yapılmıştır.

Türk Müziği Çeşni Rehberi

GİRİŞ

Çeşninin kelime anlamı tat, lezzet; yemeğin tadı, lezzetidir. Türk müziğinde ise makam dizilerini oluşturan dörtlü-beşlilerin müzikal karşılığına çeşni denir. Dörtlü-beşliler teorik olarak öğrenilebilir ancak çeşnilerin öğrenilebilmesi için kulakla işitilmesi gerekir. M. Ekrem Karadeniz *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları* adlı kitabında, “Mûsikîde de çeşni, renk ve koku demektir.”² diye yazmıştır. Biz de “Çeşni, işitilen ve kulakta kalan, dörtlü-beşlinin tadı, duygusu, ifadesidir,” diyebiliriz.

Örnek olarak Rast beşlisini ele alalım.



Notayı bir şablon olarak düşünürsek bu beş nota teorik olarak bir anlam ifade eder. Bu notaları seslendirdiğimizde kulakta ve beyinde bir duygu, müzikal bir tat oluşur. Rast beşlisi diye gösterdiğimiz bu notaları seslendirdiğimizde ortaya çıkan müzikal (tat, lezzet) ifade-duygu Rast çeşnisidir. **1**

Türk müziği makamlarının en temel yapıtaşı olan çeşnileri öğrenmeye başlamadan önce makamı meydana getiren temel unsurları inceleyelim.

Fikret Kutluğ *Türk Musikisinde Makamlar* isimli nazariyat kitabında, Rauf Yekta Bey'in makam kuruluşu için gerekli gördüğü şartları incelemiştir.³ Elinizdeki kitapta yer alan Türk müziği makamlarını meydana getiren temel unsurların sınıflandırılmasıyla, Rauf Yekta Bey'in makam kuruluşu için gerekli gördüğü şartlar arasında bir paralellik bulunmaktadır. Rauf Yekta Bey bu şartları şöyle sıralamıştır:

² M. Ekrem Karadeniz, *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 64.

³ F. Kutluğ, *Türk Musikisinde Makamlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 75.

- Teşkil edici unsurlar (dörtlü-beşli, dizi)
- Vüsat (makam dizilerinin genişlemesi)
- Başlangıç (seyir karakteri)
- Güçlü (karar çeşitleri)
- Karar perdesi (karar çeşitleri)
- Seyir ve karar (seyir hareketi)

Bu kitapta Türk müziği makamlarını meydana getiren temel unsurlar ikiye ayrılarak incelenecektir.

1. Makamın temel yapıtaşları:

- I. Perde
- II. Aralıklar
- III. Dörtlü-beşli
- IV. Çeşni
- V. Dizi

2. Temel yapıtaşlarını birleştiren ve makam oluşumunu sağlayan unsurlar:

- I. Seyir karakteri (inici, çıkıcı, inici-çıkıcı)
- II. Karar çeşitleri (asma karar, yarım karar, tam karar)
- III. Makam dizilerinde genişleme (simetrik genişleme, yeni dizi oluşumu)
- IV. Bütün bu unsurların belli kurallar çerçevesinde kullanılmasıyla ortaya çıkan makama özgü seyir hareketi (sazla taksim, ses ile gazel, kaside, seyir).

Görebileceğiniz gibi sıraladığımız temel unsurlar Rauf Yekta Bey'in ortaya koyduğu şartların biraz daha detaylı şeklidir. Türk müziğinde seyir kelimesi iki farklı unsuru ifade için kullanılmıştır. Rauf Yekta Bey'in *başlangıç* dediği şart bu kitapta *seyir karakteri*, Rauf Yekta Bey'in *seyir ve karar* dediği şart ise *seyir hareketi* olarak ele alınacaktır.

- 1. Seyir karakteri:** İnici, çıkıcı ve inici-çıkıcı olarak üçe ayrılan seyir karakteri, makamın seyir hareketine nereden başlayacağımızı (durak, güçlü, tiz durak) gösterir.

Seyir karakteri sadece makamın seyir hareketine yön vermekle kalmaz. Dizileri aynı olsa da çıkıcı seyir hareketi ile başlayan bir makam ile inici seyir hareketi ile başlayan bir makam arasında duyuş farkı olacaktır.

Dizileri, çeşnileri, asma kararları aynı olduğu halde seyir karakterleri farklı olduğu için birbirinden ayrılan makamlara örnek olarak Hüseyini ve Muhayyer makamlarını verebiliriz.

Hüseyini makamı, inici-çıkıcı seyir karakterine; Muhayyer makamı, inici seyir karakterine sahiptir. Seyir karakterlerindeki farklılık yüzünden bu makamların seyir hareketleri ve buna bağlı olarak kulakta bıraktıkları tesir de farklıdır.

2. Seyir hareketi: Makamın temel yapıtaşlarını ve makam oluşumunu sağlayan unsurları kullanarak makamı müzikal olarak ifade etmektir.

Rast makamı seyir hareketi dediğimizde, bu en basit haliyle giriş, gelişme ve sonuç kuralına uyarak makamın saz veya ses ile gösterilmesi demektir. Bunun için izlenmesi gereken yol şudur:

- Seyir karakterine uygun hareketle makama başlamak,
- Yarım karar perdesini ve makama özgü asma karar perdelerini göstermek,
- Genişlemiş bölgeyi göstermek,
- Yeden perdesini kullanarak karara gitmek.

Türk müziği makamlarını meydana getiren bu iki temel unsur birbirleriyle ilişki içindedir. Bu unsurlar bir bütün teşkil edecek şekilde, belli kurallar çerçevesinde birleştirildiğinde ortaya **makam** çıkar.

Konunun daha kolay anlaşılmasını sağlamak için çeşitli örneklere başvuracağım.